

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Caroline Ljung

Religion eller tradition?

– en undersökning av gränsdragningen mellan tradition och religion vid anordnandet av skolavslutningar i Svenska kyrkans lokaler

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Anna Bruce

Termin: HT 2015

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Allmänt	5
1.2 Uppsatsens övergripande syfte	5
1.3 Frågeställningar	6
1.4 Avgränsningar	6
1.5 Perspektiv och metod	7
1.6 Forskningsläge	7
1.7 Material	8
1.8 Uppsatsens disposition	8
2 RELIGIONSFRIHET FRÅN DÅTID TILL NUTID	10
3 EKMR	11
3.1 Artikel 9 – regleringen om religionsfriheten	11
3.2 Inskränka religionsfriheten i artikel 9	12
3.2.1 I enlighet med lag	13
3.2.2 Nödvändig i ett demokratiskt samhälle	13
3.2.3 Margin of appreciation	14
3.3 Artikel 2 protokoll 1– regleringen om utbildningen	14
3.4 Religion möter utbildning i Europadomstolen	16
3.4.1 Religiös symbol – krucifixet i klassrummet	16
3.4.2 Religiös symbol – läraren med sjalen	18
3.4.3 Undantag från utbildning och föräldrars rätt att få sin tro respekterad	19
4 DEN SVENSKA REGLERINGEN	21
4.1 Regeringsformen	21

4.2	Skollagen	22
4.3	Diskrimineringslagen	22
4.4	Myndigheters tillämpning av regleringen	23
5	ANALYS	24
5.1	EKMR	24
5.2	Den svenska regleringen	28
5.3	Avslutande kommentar	29
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	35

Summary

Freedom of religion is a democratic value of great importance in our multicultural society. A question that is perceived to be important within this subject is whether or not graduation ceremonies are allowed to be held in churches. A number of interests may be of importance when this question is discussed and a levelling between the different interests is not uncommon. Important factors to look at are the relationship between religion and tradition as well as the weighing of interests between child and parent, school and family.

The regulation of freedom of religion is found in the ECHR and “the Instrument of Government”. A discussion about the conformity between the regulations as well as the application is of interest. The regulation embraces a right *to* religion as well as a right *from* religion. It also embraces a right to manifest your religion. Moreover, the ECHR embraces a right to influence others. In regards to the relationship between religion and education, ECHR also oblige the school to respect the parents’ beliefs.

A number of cases have reached the court and the balance between religion and education has been discussed. Religious symbols in classrooms and parents’ right to have their beliefs respected are examples. A number of official decisions have also been made regarding the question about graduation ceremonies. The results of the decisions can be summarized by accentuating the neutrality of the states. Multiplicity, tradition, respect and the states’ margin of appreciation have also been of importance.

An important perspective to consider is the perspective of the child. The reason is that a child can be affected by both the school’s and the families’ interests. Another perspective is the parents’, this is because the parents’ have the primal responsibility for the child’s rearing. The classification of what is seen as tradition is also of importance. There is most likely no univocal answer to the question of whether a graduation ceremony always should be permitted in the church. An evaluation has to be made from the conditions in *the particular case*.

Sammanfattning

I vårt mångkulturella samhälle tilldelas religionsfriheten stor betydelse. En fråga som förefaller aktuell inom detta område är huruvida skolavslutningar får anordnas i kyrkan eller inte. Ett flertal intressen kan bli aktuella när frågan behandlas och en avvägning mellan dessa måste ske. Tänkvärda aspekter att se till är förhållandet mellan religion och tradition samt intresseavvägningen mellan dels barn och föräldrar, dels skola och familj.

Den aktuella regleringen angående religionsfrihet återfinns i EKMR och regeringsformen. En diskussion angående överensstämmelsen mellan bestämmelserna samt tillämpningen av dem är av intresse. Bestämmelserna om religionsfriheten omfattar en rätt *till* religion men även en rätt *från* religion. De omfattar även en rätt att uttrycka sin religion. Utöver det omfattar EKMR även viss rätt att påverka andra. I förhållandet mellan religion och utbildning innebär EKMR därutöver en viss skyldighet för skolan att respektera föräldrarnas trosuppfattningar.

Ett flertal rättsfall har behandlat avvägningen mellan religion och utbildning. Exempel på ämnen som har behandlats är förekomsten av religiösa symboler i klassrum samt föräldrars rätt att få sin tro respekterad. Ett antal myndighetsbeslut har även fattats angående frågan om det är tillåtet att anordna skolavslutningar i kyrkan. Resultaten av avgörandena kan sammanfattas genom att betona vikten av staters neutralitet. Även mångfald, tradition, respekt och staters individuella bedömningsmarginal har tilldelats stor betydelse.

Ett viktigt perspektiv att ha i åtanke när frågan om skolavslutningar diskuteras är barnets perspektiv. Anledningen är att barnet kan komma i en situation där både skolans och familjens intressen påverkar barnet. Ytterligare ett perspektiv är föräldrarnas, detta då föräldrarna har det primära ansvaret för sina barns uppfostran. Bedömningen av vad som uppfattas som tradition är också viktigt. Troligtvis kan inget entydigt svar ges på frågan om skolavslutningar alltid bör vara tillåtna i kyrkan utan en avvägning får ske utifrån förutsättningarna i det *enskilda fallet*.

Förord

Tack till familj och vänner för visat intresse för mitt val av uppsatsämne. Även stort tack till Anna Bruce för intressanta samtal och värdefulla synpunkter.

Caroline Ljung

Lund 2 januari 2016

Förkortningar

DiskrL	Diskrimineringslagen (2008:567)
EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (SÖ 1952:35)
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
Skoll	Skollagen (2010:800)
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Allmänt

I takt med att samhället blir alltmer mångkulturellt uppstår nya frågor som måste undersökas. Ett exempel är religionsfrågan. Ämnet aktualiseras i en rad frågor, exempelvis omskärelse, könsstympning och religiös slakt. En ständigt återkommande debatt i Sverige inom ämnet är frågan om skolavslutningar får anordnas i kyrkan. Att undersöka denna fråga förefaller aktuellt, nu mer än någonsin, då vårt samhälle står inför stora förändringar. Vad är viktigast: Tradition eller religion? Barn eller förälder? Skola eller familj?

Det finns ett flertal intressen som kan aktualiseras när frågan om skolavslutningar ska undersökas. Ett intresse är vem som ska skyddas. Aktuellt att se till kan vara en viss grupp eller en viss religion. Många gånger krävs även en avvägning mellan barnets intresse och förälderns intresse men även mellan individen och samhället. Kultur och historia är ytterligare två intressen som kan vara av betydelse. De avvägningar som måste ske är inte alltid självklara och då flera intressen står på spel är välgrundade och genomtänkta beslut av stor vikt.

1.2 Uppsatsens övergripande syfte

Syftet med denna framställning är att undersöka om skolavslutningar i kyrkan är förenliga med lagstiftningen. Frågan som uppstår är när den svenska traditionen övergår till att inkräkta på den lagstadgade religionsfriheten. Även frågan om vem som ska skyddas av lagen är av intresse. Balansen mellan rätten att utöva religion och rätten att inte behöva ta del av andras religionsutövning är också av intresse.

1.3 Frågeställningar

För att uppnå syftet med uppsatsen kommer det centrala vara att besvara följande frågor:

Är skolavslutningar i kyrkan förenliga med den reglering som finns i 2 kap. 1§ och 2 kap. 2§ RF och om så är fallet, under vilka förutsättningar?

Är den svenska regleringen samt tillämpningen av regleringen förenlig med artikel 9 EKMR och artikel 2 i tilläggsprotokoll 1?

1.4 Avgränsningar

Religionsfriheten är ett omfattande område. Grunden för denna undersökning är förhållandet mellan religion och tradition, specifikt kopplat till skolavslutningar i Svenska kyrkan. Utgångspunkten för undersökningen samt diskussionen kommer vara Svenska kyrkan och inte i vidare mening behandla andra trosuppfattningar.

Sverige är anslutet till ett flertal konventioner och internationella samarbeten. Denna framställning kommer dock begränsas till en internationell konvention, Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna¹ (EKMR). Ett flertal rättsfall har avgjorts utifrån EKMR och tre av rättsfallen presenteras nedan. Fallen har valts med anledning av att samtliga tre behandlar avvägningen mellan religion och utbildning. I anslutning till fallen presenteras tre olika författares åsikter, en författare per rättsfall. Anledningen till att dessa författare presenteras är att de har diskuterat fallen utifrån bredare perspektiv och inte enbart sett till de konkreta problemen i fallen, detta till skillnad från många andra författare².

¹ Rom den 4 november 1950, SÖ 1952:35.

² Jfr Ortiz Fraile 2008 och Fahlbeck 2011.

1.5 Perspektiv och metod

Framställningens utgångspunkt, avvägningen mellan religion och tradition i samband med skolavslutningar, aktualiserar ett antal perspektiv. Exempel är hur frågan bör behandlas sett från barnets, skolans och föräldrarnas perspektiv. Grunden till frågan kan sägas vara vikten av att främja allas lika värde i vårt mångkulturella samhälle. Visst internationellt perspektiv kan även anas genom tillämpningen av EKMR samt domstolspraxis. Inledningsvis finns även inslag av ett rättsutvecklingsperspektiv.

För att genomföra undersökningen har en rättsdogmatisk metod använts. Rättsregler har använts i ett försök att besvara ett rättsligt problem och materialet som har använts är rättskällor i form av lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin.³

Även en europarättslig metod har använts. Då EKMR är en central del av undersökningen har det funnits behov av att tolka konventionens bestämmelser. Regler för tolkning av traktat återfinns i artiklarna 31 och 32 i 1969 års Wienkonvention om traktaträtten⁴. Där stadgas bland annat att en traktat ska tolkas enligt konventionellt språkbruk, i enlighet med traktatens ändamål och syfte samt sammanhang. Vid behov ska information även inhämtas från förarbete och omständigheterna som förelåg vid traktatens ingående.

1.6 Forskningsläge

Material kring religionsfrihet finns att tillgå, detsamma vad gäller material angående kopplingen mellan religion och exempelvis slakt. Däremot är forskningen mindre omfattande angående gränsen mellan religion och tradition i samband med skolavslutningar. Detta både vad gäller EKMR och annan svensk lag. Frågan om skolavslutningar har inte behandlats uttryckligen (bortsett från myndighetsbeslut) utan det som behandlas är mer den generella kopplingen mellan religion och utbildning. Det har dock förts

³ Kleineman 2013, s.21 ff.

⁴ Wien den 23 maj 1969, SÖ 1975:1. Även artikel 33 behandlar tolkning, dock inte aktuell här.

diskussioner⁵ angående lagändringar av exempelvis skollagen. Detta kommer inte behandlas närmare men tyder på att det finns ett intresse i frågan, inte enbart bland allmänheten utan även på lagstiftningsnivå.

1.7 Material

I ett försök att besvara de frågor som ligger till grund för undersökningen har lagstiftning i form av EKMR, regeringsformen, vidare RF, skollagen (2010:800), vidare SkolL, diskrimineringslagen (2008:567), vidare DiskrL, och myndigheters föreskrifter undersökts. Även förarbeten har använts. Den grundläggande informationen samt inspiration till några av de perspektiv som kommer analyseras har funnits i litteraturen. All litteratur som har använts är författad av jurister. Flertalet är professorer som är väl renommerade inom sina respektive områden. Informationen har granskats och bedömts vara tillförlitlig.

Inget av rättsfallen som presenteras behandlar frågan om skolavslutningar, trots detta anses fallen vara användbara i framställningen. Detta eftersom domstolen utvecklar vägledande principer som kan bli betydelsefulla vid tolkningen och tillämpningen av bestämmelserna angående religionsfriheten. I anslutning till rättsfallen återges yttranden från olika författare. Kommentarer innehåller författarnas synpunkter och uttrycker därför subjektiva åsikter, något som bör hållas i åtanke under läsningen.

1.8 Uppsatsens disposition

Efter denna inledande del presenteras en kort historisk bakgrund beträffande regleringen av religionsfriheten. I kapitel tre följer en genomgång av den relevanta regleringen i EKMR samt tre rättsfall där domstolen har tolkat de aktuella bestämmelserna. I fjärde kapitlet presenteras den svenska regleringen på området samt myndigheternas tillämpning av

⁵ Se exempelvis betänkande 2013/14:UbU12 och motion 2013/14:Ub464.

bestämmelserna. Avslutningsvis följer en analys av det material som har presenterats i undersökningen.

2 Religionsfrihet från dåtid till nutid

Gustav Vasa var kung i Sverige under 1500-talet och under hans regeringstid kom reformationen till Sverige.⁶ Den evangelisk-lutherska inriktningen (framtida Svenska kyrkan) fick stor spridning och under många år var det den enda tillåtna religionen i Sverige. Under 1700- och 1800-talen trädde vissa undantagsregler i kraft men det skulle dröja till år 1951 innan det kom en religionsfrihetslag⁷. Denna lag kom i samband med att Sverige anslöt sig till EKMR. Under 1970-talet trädde vår nuvarande regeringsform i kraft och innehöll bestämmelser om religionsfriheten och år 1995 blev EKMR svensk lag.⁸ Religionsfrihetslagen kom att upphöra år 1998 då lagen om trossamfund infördes.⁹ Den nya lagen innebar att trossamfund, utöver Svenska kyrkan, kunde ansöka om en ny associationsform; registrerat trossamfund. Målet var en mer likvärdig ställning mellan olika trossamfund.¹⁰

Resultatet av Gustav Vasas arbete, statskyrkan, kom att bestå till år 2000 då kyrkan separerades från staten.¹¹ Separationen innebar att religiösa organ skiljdes från statliga organ och gjordes på så sätt självständiga.¹² Efter separationen skedde en viss minskning av antalet medlemmar i Svenska kyrkan. Vid den senaste mätningen (2014) visades att antalet uppgick till närmare 6,3 miljoner.¹³

⁶ Enkvist 2013, s.34 f.

⁷ Religionsfrihetslag 1951:680.

⁸ Enkvist 2013, s.50.

⁹ Lag (1998:1593) om trossamfund; Enkvist 2013, s.76.

¹⁰ Prop. 1997/98:116 s.142; Skatteverkets rättsliga vägledning 2015.

¹¹ Enkvist 2013, s.64.

¹² Garnett 2010, s.279 f.

¹³ Svenska kyrkans medlemsutveckling år 1972-2014, s.2.

3 EKMR

Traktat om mänskliga rättigheter kan delas in i tre kategorier: traktat med rättigheter för alla människor, traktat med syfte att motverka ett specifikt problem och traktat med skydd för en särskild grupp. EKMR räknas till de traktat som innehåller rättigheter som tillhör alla människor.¹⁴

Nedan följer en genomgång av två bestämmelser i EKMR som är relevanta när en undersökning av skolavslutningar i religiösa lokaler ska genomföras. Det följer även en presentation av rättsfall från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) där domstolen har fastställt vägledande principer.

3.1 Artikel 9 – regleringen om religionsfriheten

Den centrala artikeln angående religionsfrihet i EKMR är artikel 9. Den stadgar en ovillkorlig rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Bestämmelsen innebär även ett förbud mot försök till att tvinga en person att avslöja sin religion, tro eller övertygelse. Det finns ingen definition av begreppet religion i EKMR. Däremot har det i praxis fastslagits att åsikten ska ha en viss nivå av styrka, allvar, sammanhang och betydelse för att falla in under beteckningen religion.¹⁵

Religionsfriheten kan sägas bestå av tre delar. Den första delen är den okränkbara rätten att ha en åsikt, *forum internum*. Den andra delen är uttryck för åsikten, *forum externum*, och kan inskränkas i enlighet med artikel 9 (2) EKMR. Den tredje delen kan sägas vara det som faller utanför både forum internum och forum externum och därmed inte omfattas av religionsfriheten. För att avgöra den tredje delen används Arrowsmith-principen. Principen innebär att handlingen måste uppfylla ett sambands- eller anknytningsrekvisit för att falla inom forum externum. Religionen och

¹⁴ Nilsson 2012, s.168.

¹⁵ Campbell and Cosans v. the United Kingdom, no. 7743/76, 7511/76, p.36, ECHR 42-B.

manifestationen måste därmed ha ett mycket nära samband. Det krävs även att den yttre handlingen uttrycker åsikten samt att handlingen sker på ett vedertaget sätt. Bedömningen här sker objektivt.¹⁶

Artikel 9 EKMR omfattar även en rätt att avstå från religion. En person har rätt att uttrycka sin religion genom rätten *till* religion men har samtidigt en rätt att inte utsättas för andras religionsutövande, då detta omfattas av rätten *från* religion. Rätten till religion brukar benämnas positiv religionsfrihet och rätten från benämns negativ religionsfrihet.¹⁷ Eftersom även tanke- och samvetsfrihet står omnämnt i artikel 9 innebär det att både religiösa och icke-religiösa livsåskådningar skyddas.¹⁸

Förutom rätten att ha en åsikt och att manifestera den omfattar artikel 9 även en viss rätt att påverka andra. Denna rätt går dock att inskränka om syftet är att försäkra att alla människors intressen tillvaratas. En avvägning får ske mellan den enskildes intresse att omvända en person och andra individers rätt att inte bli utsatta för påtryckningar om andra religioner.¹⁹

3.2 Inskränka religionsfriheten i artikel 9

Europadomstolen är den instans som har högsta tolkningsrätt vad det gäller bestämmelserna i konventionen. En dom från Europadomstolen är bindande för staten som är föremål för bedömningen. Domstolen är dock ingen överinstans och kan således inte upphäva en nationell dom.²⁰ När Europadomstolen ska avgöra om en stat har brutit mot en bestämmelse går den igenom ett antal steg. Det första steget är att avgöra om handlingen faller inom ramen för den aktuella bestämmelsen. Är så fallet och om rättigheten har blivit kränkt är nästa steg att se huruvida staten kan rättfärdiga handlingen utifrån de krav som finns i bestämmelsen.²¹ De krav som är aktuella för artikel 9 finns i artikelns andra stycke och omfattar

¹⁶ Fahlbeck, JT 2014/15, s.6-12.

¹⁷ Fahlbeck 2011, s.145 f.

¹⁸ Danelius 2015, s.446.

¹⁹ Kokkinakis v. Greece, no.14307/88, ECHR 260-A.

²⁰ Sveriges domstolar 2014.

²¹ Fahlbeck, JT 2014/15, s.19.

endast individens utövande av religion. Nedan följer en genomgång av de krav som stadgas i artikeln.

3.2.1 I enlighet med lag

En inskränkning ska ske i enlighet med lag. Kravet innebär att den åtgärd som staten vidtar ska vara tillåten enligt nationell rätt. Inom begreppet nationell rätt faller inte enbart lagar utan även rättspraxis, förordningar och andra föreskrifter. Dock krävs det att uttalandet eller bestämmelsen är ”tillräckligt tillgänglig” och preciserad.²² Det ska även finnas tillräckligt skydd för individen om lagen överträds.²³

3.2.2 Nödvändig i ett demokratiskt samhälle

Ett andra krav är att inskränkningen ska vara nödvändig i ett ”demokratiskt samhälle”. Det finns ingen direkt definition av detta begrepp men domstolen har framfört att det bland annat innefattar pluralism och tolerans.²⁴ Sekularism är ytterligare ett tecken på att det är ett demokratiskt samhälle. Nödvändighetskravet innebär att inskränkningen ska vara nödvändig sett till den allmänna säkerheten samt till skyddet för allmän ordning, hälsa eller moral och andra personers fri- och rättigheter. Vid bedömningen av nödvändigheten har stater en viss bedömningsmarginal, ”margin of appreciation”, mer om detta nedan.²⁵

Vid domstolens bedömning av en inskränkning ser den till kriterierna ”nödvändig” och ”demokratiskt” tillsammans. Kravet som uppställs är att staten ska ge en adekvat anledning till varför en rättighet inskränks. Det tillkommer även ett krav på proportionalitet och avvägningen som ska ske är mellan olika individers rättigheter och samhällets intressen. Avvägningen

²² Sunday Times v. the United Kingdom, no. 6538/74, p.47 och 49, ECHR 28-A.

²³ Cameron 2014, s.115 ff.

²⁴ Handyside v. the United Kingdom, no. 5493/72, p.49, ECHR 24-A.

²⁵ Fahlbeck, JT 2014/15, s.20.

ska ske i varje enskilt fall.²⁶ Religionsfrihet är en central rättighet, något som ska beaktas vid bedömningen av eventuella inskränkningar.²⁷

3.2.3 Margin of appreciation

Enligt Europadomstolens praxis har stater en nationell bedömningsmarginal när de ska införa begränsningar i den nationella rätten, så kallad margin of appreciation.²⁸ Uttrycket syftar på det utrymme som stater har för att avgöra nödvändigheten av en begränsning av en mänsklig rättighet. Hur stor bedömningsmarginalen är beror delvis på hur stor den europeiska samsynen är på ett visst ämne, ju större samsyn desto mindre nationell bedömningsmarginal. Staters utrymme beror även på hur objektiv och viktig inskränkningen är, graden av överensstämmelse med nationell rätt samt rättighetens natur.²⁹ Även staters kultur, tradition och historia kan få betydelse.³⁰ Vid tolkningen av artikel 9 har stater vanligtvis en relativt bred bedömningsmarginal.³¹ Oberoende av bedömningsmarginalen har Europadomstolen fortfarande rollen som övervakare.³²

3.3 Artikel 2 protokoll 1– regleringen om utbildningen

Möjlighet till utbildning är en betydande rättighet, något som avspeglas i EKMR. Sedan EKMR antogs har ett flertal tilläggsprotokoll antagits. En bestämmelse angående utbildning finns i artikel 2 protokoll 1. Bestämmelsen stadgar en rätt till undervisning. Artikeln stadgar även en skyldighet för stater att respektera föräldrars tro och rätt att ge sina barn en utbildning som stämmer överens med den religiösa eller filosofiska övertygelse som föräldrarna har. Detta är något som ska beaktas av staterna när de utformar utbildningen och undervisningen. Inledningsvis var denna

²⁶ Cameron 2014, s.117 ff.

²⁷ Fahlbeck, JT 2014/15, s.23.

²⁸ Fahlbeck 2011, s.160.

²⁹ Cameron 2014, s.119 f.

³⁰ Enkvist 2013, s.230.

³¹ Evans 2001, s.143.

³² Handyside v. the United Kingdom, se not 24.

artikel undantagen i svensk rätt men den 1 januari 1995 borttogs reservationen och artikeln blev gällande rätt.³³

Artikel 2 protokoll 1 har varit föremål för prövning ett antal gånger och därmed har ett antal principer utvecklats. En princip är att artikel 2 protokoll 1 omfattar både privat och statlig utbildning och stater har en skyldighet att beakta artikeln i alla avseenden som berör utbildningen. Det ska inte göras skillnad mellan religiös och annan undervisning utan föräldrars trosuppfattning ska beaktas oavsett undervisningsämne.

Europadomstolen har förklarat att grunden till artikel 2 protokoll 1 är det primära ansvar som föräldrar har för sina barns uppfostran. Med anledning av det kan föräldrar begära att stater ska acceptera deras religiösa och filosofiska övertygelse. Domstolen har dock poängterat att det inte är en ovillkorlig rätt. Föräldrar får exempelvis inte invända mot sammansättningen av läroplanen och den undervisning som erbjuds då detta kan få som konsekvens att undervisningen blir ogenomförbar. Domstolen har även betonat att artikel 2 protokoll 1 ska läsas i förening med andra artiklar, särskilt artiklarna 8, 9 och 10.³⁴

Europadomstolen har även tolkat ordet ”convictions” som finns i den engelska konventionstexten i artikel 2 protokoll 1. Domstolen fastslog att ordet kan jämföras med ordet ”beliefs” i artikel 9 EKMR. Ordet ska tolkas så att personers tro ska uppnå viss styrka, allvarlighet, ha ett sammanhang samt viss betydelse. Domstolen tolkade även begreppet ”philosophy” och framförde att det syftar på sådan övertygelse som kan respekteras i ett demokratiskt samhälle, som inte strider mot människovärdet och inte står i strid med barns grundläggande rättighet att utbilda sig.³⁵

³³ Cameron 2014, s.151 fotnot 324.

³⁴ Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, no. 5095/71, 5920/72, 5926/72, ECHR 23-A.

³⁵ Campbell and Cosans v. The United Kingdom, se not 15.

3.4 Religion möter utbildning i Europadomstolen

3.4.1 Religiös symbol – krucifixet i klassrummet

Ett flertal frågor kan bli aktuella för diskussion när relationen mellan religion och utbildning behandlas. En sådan är frågan om religiösa symboler i statliga skolor. Ett fall där denna fråga har behandlats är Lautsi och andra mot Italien³⁶. Klagande var en mamma och hennes söner och anledningen till målet var de krucifix som hängde i klassrummen på den statliga skolan sönerna studerade på.

Klagande framförde att krucifixen i klassrummen inte stämde överens med den princip om mångfald som fanns i samhället eftersom krucifixet uttryckte statens tankar om en viss religions företräde. Lautsi menade också att det inkräktade på hennes rätt att ge sina barn den sekulära utbildning och uppfostran hon önskade.

Den italienska staten framförde att en symbol kan betyda olika beroende på vem som betraktar den. Staten ansåg att krucifix var en passiv symbol och menade att utbildningen som sådan inte påverkades av krucifixen. De framhöll även att krucifixen var symboler för historia och kultur och fanns där för att ge barnen en förståelse för det italienska samhället. Vidare argumenterade staten att artikel 2 protokoll 1 endast hänförde sig till den schemalagda undervisningen och inte till klassrummens inredning.

Europadomstolen framförde att artikel 2 protokoll 1 är *lex specialis* i förhållande till artikel 9 EKMR. I motsats till vad staten framförde slog domstolen fast att artikel 2 protokoll 1 inte enbart syftar till den schemalagda undervisningen utan till skolans organisation i stort. Domstolen framhävde även att krucifix främst är en religiös symbol. Däremot fanns det inga bevis på att enbart synen av en religiös symbol påverkade eleverna. Eftersom det inte var visat ansåg domstolen att krucifixet var en ”passiv symbol”. Klagandes subjektiva uppfattning ansågs därmed inte som

³⁶ Lautsi and others v. Italy, no. 30814/06, ECHR 2011- III.

tillräcklig. Europadomstolen tog även hänsyn till det faktum att Europas stater visar stor variation vad det gäller kulturell och historisk utveckling. Den framförde även att en hänvisning till tradition inte är tillräckligt för att en stat ska undslippa de friheter och rättigheter som stadgas i EKMR och tilläggsprotokollen. Efter en sammanvägning av ovan angivna perspektiv ansåg Europadomstolen att bedömningen huruvida krucifix får finnas i klassrum eller inte faller inom staters bedömningsmarginal. Domstolen framförde även att den italienska skolan var öppen för människor med alla religionsuppfattningar och det fanns inga tecken på att staten uteslöt eller på annat sätt behandlade människor med annan trosuppfattning annorlunda. Vid sammanvägningen av de olika motstående intressena ansåg domstolen att staten inte hade överskridit sin bedömningsmarginal. Dessutom kvarstod Lautsis möjlighet att uppfostra sina barn enligt den trosuppfattning hon hade. Därmed ansåg domstolen att det inte förelåg något brott mot artikel 2 protokoll 1 eller artikel 9 EKMR.

Efter att Europadomstolen har avgjort ett mål följer ibland diskussioner om avgörandet. En av dem som deltog i diskussionen om Lautsi-fallet var doktor Silvia Borelli. Hon var av åsikten att domstolen hade stort fokus på sekularism. Målet att landet och skolan skulle vara sekulära innebar inskränkningar av människors rätt att uttrycka sin religion. Borelli menade att en del avgöranden från Europadomstolen kan uppfattas som att sekularism föreskrivs av konventionen och inte som något som är upp till stater att bestämma. En uppfattning som hon ansåg ändrades i och med Lautsi-avgörandet. Europadomstolen uppgav att stater har en viss bedömningsmarginal vid bestämmandet av religionens plats i det offentliga rummet. Detta, menade Borelli, kan delvis ses som att konventionen inte kräver absolut sekularism men också som att det inte är domstolens roll att påtvinga det.³⁷

³⁷Borelli 2011.

3.4.2 Religiös symbol – läraren med sjalen

Ytterligare ett fall som behandlar frågan om religiösa symboler är Dahlab mot Schweiz³⁸. Fallet handlade om Lucia Dahlab, en lärare på en schweizisk förskola. Hon tillhörde tidigare den katolska kyrkan men konverterade till islam och började använda huvudsjal. Anledningen till målet är det förbud som skolans chef införde angående användandet av sjal under arbetstid.

Klagande ansåg att förbudet kränkte hennes rätt att uttrycka sin religionsuppfattning. Hon menade även att principen om att skolan ska vara sekulär syftar på undervisningen och inte på att lärare ska hindras från att bära religiösa symboler.

Staten framförde att förbudet att använda sjal endast var kopplat till Dahlabs position som lärare vid en statlig skola. De menade att den statliga skolan ska vara icke-konfessionell och måste respektera den religiösa uppfattning som elever och föräldrar har. Staten ville inte uppfattas som om de förespråkade en särskild religion.

Europadomstolen avvisade målet då de ansåg att det var inadmässigt eftersom klagomålet inte uppfyllde kraven i artikel 35 (3) EKMR. Domstolen valde dock att ändå diskutera fallet. Den påpekade att artikel 9 EKMR är en av grundstenarna i ett demokratiskt samhälle. Domstolen påpekade också att i samhällen med flera religionsuppfattningar är det av stor vikt att införa vissa restriktioner för att tillgodose alla gruppers intresse. Även elevernas ålder poängterades. Barnen var mellan fyra och åtta år, en ålder då barn ifrågasätter mycket och är mer lättpåverkade jämfört med äldre barn. Domstolen menade att detta kan resultera i att huvudsjalen kan ha en omvändande effekt. Efter en sammanvägning av ovan faktorer, speciellt barnens låga ålder och att det rörde en tjänst i en statlig skola, ansåg domstolen att Schweiz inte hade överträtt sin bedömningsmarginal vid tolkningen av EKMR. Inskränkningen bedömdes vara rättfärdigad i lag, proportionerlig och nödvändig i ett demokratiskt samhälle.

Även efter detta fall följde en diskussion och en som deltog var professor Carolyn Evans. Hon förde en diskussion sett från barns

³⁸ Dahlab v. Switzerland, no. 42393/98, ECHR 2001-V.

perspektiv. Hon pekade på att domstolen hade framhållit att särskilt sårbara grupper är i behov av starkare skydd. Barn är en sådan grupp då de är sårbara för både intellektuell och emotionell påverkan. Evans ifrågasatte även påståendet att barn skulle överge sin egen tro för att istället konvertera till sin lärares tro. Hon påpekade även att Dahlab inte förhindrade elever eller föräldrar att vara i klassrummet, talade inte illa om andra religioner och förespråkade inte sin egen. Därför menade Evans att Dahlab inte på något sätt hade agerat i strid med principerna om tolerans och sekularism.³⁹

3.4.3 Undantag från utbildning och föräldrars rätt att få sin tro respekterad

En annan fråga som aktualiseras när kombinationen religion och utbildning diskuteras är möjligheten för barn att bli ursäktade från utbildningen med hänvisning till trosuppfattning. Ett mål som behandlar denna fråga är Hasan och Eylem Zengin mot Turkiet⁴⁰.

Klaganden tillhörde alevism, en gren av islam. Hasan ansåg att undervisningen i religion och etik på Eylems skola inte uppfyllde kraven på objektivitet, kritiskt tänkande och mångfald, mål som stadgats för den statliga skolan. Han framförde kritik om att utbildningen byggde på den tolkning av islam som kallas sunni och hävdade att syftet med lektionerna var att stärka den islamska kulturen bland eleverna. Hasan ville därför få dottern befriad från den typen av undervisning.

Den turkiska staten hävdade att utbildning, inklusive religiös och moralisk undervisning, ligger inom statens kontroll och likaså utformningen av och innehållet i kursplanen. Den anförde även att undervisningen bestod av generell information om de olika religionerna och att utbildningen därför var objektiv, mångfasetterad och neutral.

Europadomstolen poängterade att det är av stor vikt att staten respekterar föräldrars tro och övertygelse vid utformningen av den statliga utbildningen. Domstolen framförde att endast det faktum att böckerna som

³⁹ Evans, MelbJIIntLaw 2006, s.64 ff.

⁴⁰ Hasan and Eylem Zengin v. Turkey, no. 1448/04, ej publicerat.

skolan hade använt prioriterade islam inte var ett brott mot principerna om mångfald och objektivitet, islam är trots allt den största religionen i Turkiet. Domstolen poängterade även att barnens låga ålder skulle hållas i åtanke. Ytterligare en aspekt som den pekade på var det faktum att när religion ingår i kursplanen är det av vikt att arbeta för att barnen inte ska hamna i konflikt mellan den religiösa utbildningen och föräldrarnas tro. Ett sätt att undvika detta är att elever har möjlighet att undslippa lektionerna i religionskunskap. Denna möjlighet fanns vid den aktuella skolan men endast för två grupper av elever: kristna och judar. På grund av den fördelning som saknades mellan olika religioner samt undervisningens utformning, med stort fokus på islam, kom Europadomstolen fram till att kriterierna om mångfald och objektivitet inte hade mötts. Inte heller möjligheten till undantagande mötte kraven eftersom endast två grupper kunde få det beviljat. Därmed ansågs ett brott mot artikel 2 protokoll 1 föreligga.

Doktor Kerem Altiparmak har kommenterat fallet Zengin och framfört olika metoder som stater bör förhålla sig till vid utformningen av den religiösa utbildningen. Den första metoden handlar om att undervisning i religiös kultur och etik inte bör göras obligatorisk. Den andra poängterar att den religiösa undervisningen inte ska uppfattas som indoktrinerande genom att en viss religion framhävs. Den tredje principen framhäver att skolan ska utveckla en utlärningsmetod som gör att föräldrarnas trosuppfattning respekteras. Slutsatsen han drog av detta var att det är av vikt att religionsundervisningen består av valbara kurser. Dessutom påpekade han vikten av att de valbara kurserna inte får en påtvingande karaktär.⁴¹

⁴¹ Altiparmak 2013, s.17 f.

4 Den svenska regleringen

Ovan presenterades EKMR samt rättsfall som Europadomstolen har avgjort genom tillämpning av konventionen. EKMR inkorporerades i svensk lag 1 januari 1995 och blev då gällande rätt.⁴² Därmed gäller EKMR som svensk lag på samma sätt som övriga lagar i Sverige. Nedan följer en genomgång av annan relevant svensk lag; RF, DiskrL, SkoL samt en kort genomgång av hur lagarna efterföljs i praktiken.

4.1 Regeringsformen

I en av våra grundlagar, närmare bestämt 2 kap. 1§ första stycket 6 RF, finns ett förbud mot bestämmelser som hindrar religionsutövning. Bestämmelsen innebär även ett förbud mot stadganden som har till syfte att motverka en viss religiös åskådning, utan att direkt stadga det. Bestämmelsen omfattar rätten att utöva sin religion, ensam eller med andra, och är en absolut rättighet som inte får inskränkas.⁴³ Bestämmelsen innebär dock inte att en annars straffbar handling blir tillåten enbart på grund av att den förekommer i ett religiöst sammanhang.⁴⁴

Det finns även så kallade negativa opinionsfriheter. Detta innebär att en person är skyddad från tvång att behöva avslöja exempelvis sin religiösa åskådning. Dessa stadgas i 2 kap. 2§ RF och även det skyddet är absolut och kan inte inskränkas såvida inte grundlagen ändras.⁴⁵ Jämförelse kan göras med 2 kap. 20§ RF där det stadgas om inskränkningar av andra fri- och rättigheter.

1 kap. 2§ RF stadgar hur den offentliga makten ska utövas. Det ska ske med respekt för allas lika värde och ska motverka diskriminering på grund av exempelvis religiös tillhörighet. Bestämmelsen poängterar även att barnens rätt ska tillvaratas.

⁴² Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁴³ SOU 1997:41 s.92 ff.

⁴⁴ Prop. 1975/76:209 s.115.

⁴⁵ SOU 1997:41 s.96.

4.2 Skollagen

Bestämmelserna i SkoL talar om för oss hur den svenska utbildningen ska utformas och genomföras. Det finns vissa skillnader mellan skolor med offentlig huvudman respektive privat huvudman. Skolor med offentlig huvudman regleras i 1 kap. 6§ och privat huvudman i 1 kap. 7§ SkoL. Gemensamt för skolorna är att all undervisning ska vara icke-konfessionell. Icke-konfessionell innebär att det inte får förekomma religiösa inslag. Skillnaden är att utbildningen i privata skolor tillåts ha en konfessionell inriktning. Deltagandet i de konfessionella delarna ska dock vara frivilligt. Definition av utbildning och undervisning finns i 1 kap. 3§ SkoL. Enligt Skolverket räknas skolavslutningar som en del av utbildningen men inte som en del i undervisningen.⁴⁶ 7 kap. SkoL innehåller bland annat bestämmelser om skolplikten och 17§ reglerar närvaro; en elev ska delta i verksamheten som anordnas inom ramen för utbildningen om inte giltiga skäl anges.

Skollagens reglering angående konfessionella och icke-konfessionella inslag innebär inte att undervisning i olika religioner inte får förekomma. För att religionsundervisningen ska anses vara icke-konfessionell ska den vila på en vetenskaplig grund, vara generell, mångsidig och saklig.⁴⁷

4.3 Diskrimineringslagen

Genom ratificeringen av EKMR blev Sverige folkrättsligt bundet av konventionen och förpliktat att uppfylla de krav som konventionen ställer. Detta innebär inte enbart att Sverige ska godta rättigheterna som stadgas i konventionen utan staten ska även arbeta aktivt för att försäkra att rättigheterna uppfylls. Ett exempel på aktivt handlande är diskrimineringslagen.⁴⁸ 1 kap. 1§ DiskrL stadgar ett antal grunder då ingen diskriminering får ske. En sådan grund är en persons religion eller annan trosuppfattning. Istället ska lika rättigheter främjas.

⁴⁶ Skolverkets juridiska vägledning 2012, s.1 f.

⁴⁷ Prop. 2009/10:165 s.227.

⁴⁸ Fahlbeck, JT 2014/15, s.26.

4.4 Myndigheters tillämpning av regleringen

För att inte lagen ska bli en kraftlös åtgärd krävs det att lagen efterlevs. Skolinspektionen har tagit ställning i frågan om skolavslutningar i ett antal beslut. I besluten har olika förutsättningar presenterats som bör beaktas när beslut om skolavslutningar i kyrkan ska fattas. Skolinspektionen framhävde att en skola ska vara neutral och inte förespråka en viss religion. Den påpekade även att en skola bör ”noga överväga” lämpligheten innan beslut om skolavslutning i kyrkan fattas. Anledningen är att avslutningen ska vara utformad på ett sätt så att alla elever kan delta och så att föräldrarna kan känna sig trygga med att deras barn inte påverkas av en viss trosuppfattning. Skolinspektionen poängterade dock att avslutningar kan ske i kyrkan om de utformas med fokus på tradition, gemensam samvaro samt högtidlighet och inte innehåller religiösa inslag så som bön, välsignelse eller trosbekännelse. Bedömningen av vilka inslag som är lämpliga ska ske i varje enskilt fall. För att tillse detta är det rektorn respektive förskolechefen som ska ha kontrollen över avslutningen.⁴⁹

Även Skolverket har uttalat sig angående skolavslutningar i kyrkan. Förutom det Skolinspektionen framförde förklarade Skolverket att avslutningar räknas som en del av utbildningen men inte som en del i undervisningen. De sa också att möjligheten finns att sjunga exempelvis ”Den blomstertid nu kommer”, trots att det är en psalm. Förklaringen är att låten har tydlig koppling till skolavslutningar och uppfattas som tradition och anses därmed vara tillåten.⁵⁰

⁴⁹ Beslut: Dnr 41-2011:3039, Dnr 41-2010:3865, Dnr 41-2009:4357, Dnr 41-2009:3425.

⁵⁰ Skolverkets juridiska vägledning 2012, s.5.

5 Analys

Frågan angående religiösa inslag i skolavslutningen är ett ofta återkommande debattämne i Sverige. Europadomstolen har inte avgjort frågan men andra frågor rörande förhållandet mellan religion och undervisning har behandlats. Som visats genom rättsfallen finns det flera frågor och intressen som aktualiseras när en avvägning ska göras beträffande religionens roll i utbildningen.

Nedan följer en analys bestående av två delar. Syftet är att diskutera det material som har presenterats. Frågorna som ligger till grund för framställningen är om skolavslutningar i kyrkan är förenliga med RF samt om vår reglering är i överensstämmelse med EKMR. Första delen av analysen behandlar EKMR och den praxis som har presenterats. Där diskuteras två intressen som har fått betydelse i Europadomstolens avgöranden. Det handlar om den avvägning som gjorts vid förekomsten av religiösa symboler samt föräldrars rätt att få sin trosuppfattning respekterad. Även ett intresse som kan få betydelse i det svenska samhället kommer diskuteras, närmare bestämt Svenska kyrkans intresse. Två förslag på lösningar kommer även att analyseras; möjligheten till ursäktande från undervisningen samt valbar religionsundervisning. Andra delen av analysen behandlar den svenska regleringen sett i ljuset av bestämmelserna i EKMR samt Europadomstolens praxis. Avslutningsvis följer en avslutande kommentar.

5.1 EKMR

Ett intresse som fått utrymme i Europadomstolens avgöranden är den bedömning som skett i fall med religiösa symboler. En avvägning har ofta skett mellan rätten *till* religion och rätten *från* religion. I Lautsi-fallet förklarade domstolen att stater tillåts ha vissa religiösa symboler i offentliga sammanhang. I fallet var det inte visat att eleverna påverkades utan krucifixet ansågs vara en ”passiv symbol”. Det kan diskuteras huruvida

skolavslutningar med exempelvis bön påvekar elever eller inte och om det kan likställas med krucifix. I Lautsi-fallet ansågs bedömningen av krucifixens betydelse falla inom statens bedömningsmarginal. Om så även bedöms vara fallet med förekomsten av skolavslutningar i Svenska kyrkans lokaler är det upp till Sverige att tolka nödvändigheten av en eventuell begränsning av religionsfriheten.

I Dahlab-fallet var diskussionen en annan. Där ansåg domstolen att det rörde sig om en tillåten inskränkning, med hänvisning till andras intresse. Därmed finns det två avgöranden med liknande frågor som har bedömts olika. En diskussion som kan lyftas fram i sammanhanget är synen på olika sorters symboler. Sett till rättsfallen kan slutsatsen dras att kända symboler, såsom krucifix, är tradition medan mindre kända symboler (åtminstone i Europa), såsom slöja, är religion. I de presenterade fallen är det Europadomstolen och till viss del staterna (inom ”margin of appreciation”) som avgör vilken betydelse en symbol får. Viktigt att poängtera är risken att göra skillnad på religioner. En religiös symbol betyder olika beroende på betraktaren och endast det faktum att en symbol är mer känd i vissa delar av världen behöver inte betyda att endast den symbolen kan symbolisera tradition. Visserligen kan det kända ligga närmare till hands vid bedömningen av vad som anses vara tradition, dock finns det ingenting som talar om exakt vad som krävs för att något ska anses vara tradition. Viktigt i sammanhanget är att vara öppen för förändringar och se hur samhället, och kanske även våra traditioner, förändras.

Det finns människor som argumenterar för att skolavslutningar i kyrkan är en tradition i Sverige och att de därför bör finnas kvar. I Lautsi-fallet poängterade dock domstolen att en hänvisning till tradition inte är något som tar bort en stats åtaganden enligt EKMR. Blir slutsatsen att skolavslutningar i kyrkan kränker religionsfriheten är därför inte enbart argumentet om tradition något som rättfärdigar agerandet.

Ett intresse som inte har behandlats av domstolen men som skulle kunna bli aktuellt samt få stor betydelse i det svenska samhället är det intresse som medlemmarna i Svenska kyrkan kan ha. Detta eftersom många i Sverige tillhör det trossamfundet. Intresset kan aktualiseras när en

avvägning av skyddsvärda intressen ska göras. Av förklarliga skäl kan människor med annan trosuppfattning känna sig obekväma i en luthersk-evangelisk kyrka. Det finns dock ytterligare en aspekt, nämligen det faktum att människor som tillhör Svenska kyrkan kan känna sig kränkta om det rum som annars är ett heligt rum för dem nu istället enbart används som en lokal. En lokal där de vid skolavslutningstillfället inte får utöva sin religion. Även om en skolavslutning inte är en gudstjänst kan närvaron i kyrkan ändå innebära att de troende, både barn och vuxna, vill vara med om de ”vanliga” momenten så som bön och välsignelse. Även detta faller inom rätten att utöva sin religion, lika mycket som det faller inom rätten från religion att inte behöva delta i kristna moment om man exempelvis är muslim eller agnostiker. En annan aspekt här är prästens rätt att uttrycka sig. Då prästen är i kyrkorummet faller det sig förmodligen naturligt för hen att nämna ordet ”Gud”. Detta kan anses falla inom rätten att uttrycka sin religion men även rätten att påverka andra. Som presenterats ovan i avsnitt 3.1 kan rätten att påverka andra inskränkas om syftet är att tillvarata andras intressen. Ett syfte som kan påstås finnas här då det handlar om att skydda både elevers samt föräldrars intressen.

Som framställdes i Dahlab-fallet är det av stor vikt att skydda eleverna från påverkan av en viss trosuppfattning. I fallet ansåg domstolen att det var viktigt att respektera alla religiösa grupper, något som upplevdes svårt om läraren bar slöja. Avgörande faktorer var barnens ålder samt det faktum att det var en statlig skola. Om paralleller dras till frågan om skolavslutningar kan det tänkas att det är av vikt att säkerställa att alla känner sig välkomna på avslutningen. Något som kan vara svårt om avslutningen hålls i en kyrka med tydliga inslag av en viss religion. Som framställt ovan i avsnitt 4.2 finns det en distinktion mellan skolor med statlig respektive privat huvudman. Regleringen för statliga skolor är mer restriktiv vad det gäller konfessionella inslag. En anledning till detta kan vara att staten inte bör främja en viss religion utan vara neutral. Därför skulle det kunna tolkas som att skolor med offentlig huvudman inte bör anordna avslutningar som har tydliga inslag av den luthersk-evangeliska kyrkan, detta för att inte ge uppfattningen av att staten förespråkar en viss religion. Med Europa-

domstolens argumentation i åtanke (se ovan avsnitt 3.4.2 samt 3.4.3) kan det tänkas bli än mer restriktivt vid avslutningar för små barn då de anses vara mer lättpåverkade.

Ett andra intresse som domstolen har behandlat är föräldrars rätt att bli respekterade. I Lautsi-fallet konstaterades att skolan inte uteslöt någon och föräldrarna hade fortfarande möjlighet att uppfostra sina barn enligt sin egen trosuppfattning. Tillämpas domstolens resonemang på frågan om skolavslutningar kan det hävdas att en avslutning är öppen för alla, oavsett religion. Det kan även hävdas att en avslutning hålls en, kanske två, gånger per år och utgör därför inte något hinder för föräldrarna att uppfostra sina barn enligt den tro de själva har.

En lösning som Europadomstolen har diskuterat är elevers rätt att bli ursäktade från undervisningen, genom hänvisning till religion. Denna fråga behandlades i Zengin-fallet. I fallet var frågan om man kan ursäkta elever från undervisning med anledning av skolans framhävande av en viss religion. Lösningen blev att elever kan bli undantagna. Frågan om elever får ursäktas eller inte kan vara svår att avgöra. De som drabbas i dessa fall är förmodligen många gånger barnen. Som Evans påpekade i samband med Dahlab-fallet (se 3.4.2) är barnens perspektiv viktigt att ha i åtanke. Barnen som slits mellan sin och sina föräldrars tro samt viljan att fira avslutning med sina vänner, men också mellan föräldrars vilja och skolans vilja. Barns lojalitet mot familjen är ofta stor vilket kan göra att barn känner sig tvungna att följa föräldrarnas önskemål. Även den skolplikt som finns i vissa länder kan innebära att det är svårt för barn att bli ursäktade från utbildningen, om inte giltiga skäl finns. Utformningen av motiveringen till varför en elev bör ursäktas kan också bli problematisk då det finns förbud mot tvång att avslöja sin trosuppfattning i artikel 9 EKMR och 2 kap. 2§ RF. Med detta i åtanke är det viktigt att svaret man finner på denna fråga är utformat på allra bästa sätt, med barnets och föräldrarnas intresse i åtanke.

Något som kan sägas ha en koppling till undantagande från undervisning är den lösning som Altiparmak levererade, nämligen valbar religionsundervisning (se 3.4.3). En frivillig skolavslutning kan innebära att barn tvingas avstå från avslutningen trots att de kanske inte vill, enbart för

att avslutningen inte är i enlighet med deras tro. Därmed blir diskussionen liknande den angående undantagande från undervisning. I rättsfallet lades vikt vid föräldrarnas vilja, med hänvisning till deras ansvar för barnets uppfostran. Hur det skulle bli vid skolavslutningar kan diskuteras men det kan påstås att föräldrar kanske reflekterar mer över situationen än vad barn gör och därmed får kanske föräldrarnas vilja större betydelse i sammanhanget.

5.2 Den svenska regleringen

Sverige har numera ingen statskyrka då Svenska kyrkan är skild från staten. Som Borelli påpekade (se 3.4.1) kan Lautsi-fallet tolkas som att EKMR inte kräver absolut sekularism. Konventionen kräver dock att människor inte behandlas olika enbart på grund av sin trosuppfattning. Regleringen är utgångspunkten för vad som är tillåtet i Sverige. Varken RF eller EKMR förbjuder skolavslutningar i kyrkan men både Europadomstolen samt svenska myndigheter har presenterat förutsättningar som bör uppfyllas för att en avslutning ska anses vara förenlig med bestämmelserna om religionsfrihet. Skolinspektionen är en av dessa myndigheter. Som presenterats ovan i avsnitt 4.4 anförde inspektionen att skolor nogga bör överväga lämpligheten av att hålla skolavslutningar i kyrkan eftersom skolan ska vara neutral. Skolinspektionen sade också att avslutningar i kyrkan kan vara tillåtna om fokus ligger på tradition, gemensam samvaro och högtidlighet. Den tolkningen kan sägas stämma överens med både artikel 9 EKMR och artikel 2 protokoll 1. Detta med tanke på de avgöranden som finns rörande tradition men även den negativa religionsfriheten som finns eftersom fokus på tradition, istället för religion, innebär att människor inte behöver delta i utövningen av en annan religion. Det kan även påstås stämma överens med övrig svensk lagstiftning. Exempelvis stämmer det överens med Skoll:s bestämmelser om icke-konfessionell inriktning men även med RF:s bestämmelser om att offentlig makt ska utövas utan diskriminering. Det är även i linje med DiskrL:s bestämmelser om likabehandling. Diskussioner kan föras om besluten

hindrar medlemmarna i Svenska kyrkan att utöva sin religion (jfr 2 kap. 1§ RF) men då det endast är i samband med skolavslutningar och inte i samband med deras ordinarie religionsutövning är det en begränsning som kan sägas uppfylla kraven då flera intressen måste beaktas vid avvägningen. Därmed kan Skolinspektionens tolkning sägas stämma överens med 2 kap. 1§ RF och artikel 9 EKMR då inspektionen inte förbjuder någon att utöva sin religion utan endast begränsar hur de får uttrycka sig i detta specifika sammanhang. En begränsning som kan påstås vara i enlighet med de krav som artikel 9 (2) EKMR ställer, exempelvis med hänvisning till pluralism och tillvaratagande av andras intressen. Besluten kan även sägas vara i överensstämmelse med Europadomstolens beslut om staters ”margin of appreciation” då stater har en viss möjlighet att avgöra hur konventionen ska tolkas, bland annat med hänvisning till tradition. Domstolen har dock påpekat att ett land inte kan ”gömma sig” bakom en hänvisning till tradition. Därför kan även Skolinspektionens uttryck om att ”noga överväga” och ”bedömning i varje enskilt fall” påstås vara i linje med Europadomstolens praxis eftersom de varken blankt godkänner eller förbjuder skolavslutningar i kyrkan.

5.3 Avslutande kommentar

Avslutningsvis kan hävdas att det inte finns något entydigt svar på frågan om skolavslutningar får anordnas i kyrkan eller inte. Med konventionstext och domstolspraxis i åtanke bör det dock kunna påstås att skolavslutningar kan hållas i kyrkan om de inte innehåller religiösa inslag. Detta för att tillgodose den religionsfrihet som stadgas i artikel 9 EKMR samt 2 kap. 1§ RF. Tradition och religion får ställas mot varandra på samma sätt som barnens och föräldrarnas samt skolans och familjens intressen får vägas mot varandra. När avvägningen sker anser jag att det är av största vikt att allas intressen tilldelas lika vikt. Ingen ska känna sig hindrad att närvara vid en avslutning med anledning av att en viss religion präglar avslutningen. Dock ska inte heller ett kyrkorum som för en del människor är ett heligt rum förlora sin betydelse och enbart användas som en lokal. I takt med att vårt

samhälle och våra traditioner ändras och frågan blir än mer aktuell kommer kanske ett annat svar på denna fråga men tills dess bör det kunna påstås att Skolinspektionens tolkning av bestämmelserna är i enlighet med rådande praxis och lagstiftning. Därmed bör skolavslutningar få anordnas i kyrkan om fokus placeras på tradition och samvaro istället för på religion samt om hänsyn tas till alla inblandade parter.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

Betänkande

Bet. 2013/14:UbU12 Skolväsendet.

Motion

Motion 2013/14:Ub464 Skolavslutningar i kyrkan och yttrandefrihet.

Statens offentliga utredningar

SOU 1997:41 Staten och trossamfunden. Rättslig reglering: grundlag, lag om trossamfund, lag om Svenska kyrkan.

Propositioner

Prop. 1975/76:209 Om ändring i regeringsformen.

Prop. 1997/98:116 Staten och trossamfunden – bestämmelser om Svenska kyrkan och andra trossamfund.

Prop. 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.

Myndighetsbeslut

Dnr 41-2009:3425 ”Skolinspektionens beslut angående skolavslutning i kyrkan vid Nya Lundensskolan i Örgryte”, 25 maj 2010.

Dnr 41-2009:4357 ”Skolinspektionens beslut angående skolavslutning i kyrkan i Esperedsskolan i Halmstad kommun”, 2 juli 2010.

Dnr 41-2010:3865 ”Skolinspektionens beslut angående skolavslutning i Gånghesterskolan i Borås kommun”, 23 november 2010.

Dnr 41-2011:3039 “Skolinspektionens beslut angående skolavslutning i kyrkan vid T4-skolan i Hässleholms kommun”, 13 juni 2011.

Äldre lagstiftning

Religionsfrihetslag (1951:680).

Litteratur

Böcker

Cameron, Iain: *An Introduction to the European Convention on Human Rights*, uppl. 7, Uppsala 2014.

Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, uppl. 5, Stockholm 2015.

Enkvist, Victoria: *Religionsfrihetens rättsliga ramar*, uppl. 1, Uppsala 2013.

Evans, Carolyn: *Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights*, uppl.1, Oxford 2001.

Fahlbeck, Reinhold: *Bed och arbeta - om religionsfrihet i arbetsliv och skola*, uppl.1, Malmö 2011.

Garnett, W. Richard: “Religious liberty, church autonomy, and the structure of freedom”. I: Witte, John Jr. & Alexander, Frank S. (red.), *Christianity and Human Rights – an introduction*, uppl.1, Cambridge 2010.

Kleineman, Jan: ”Rättsdogmatisk metod”. I: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, uppl.1, Lund 2013.

Nilsson, Anna: "Mänskliga rättigheter". I: Linderfalk, Ulf (red.), *Folkrätten i ett nötskal*, uppl.2, Lund 2012.

Artiklar

Evans, Carolyn: "The "Islamic scarf" in the European Court of Human Rights". I: *Melbourne Journal of International law* 2006, s.52-73.

Fahlbeck, Reinhold: "Religionsfrihet och mänskliga rättigheter". I: *Juridisk tidskrift* 2014/15, s.3-27.

Elektroniska källor

Altıparmak, Kerem: *Execution of the judgment of Hasan ve Eylem Zengin/Turkey*. Ihop monitoring reports of the execution of the ECtHR Judgments, 2013/1. Publicerad mars 2013. Hämtad den 22 november 2015 från:

http://www.aihmiz.org.tr/files/01_Hasan_ve_Eylem_Zengin_Report_EN.pdf

Borelli, Silvia: "*Towards a Less Secular Europe? The Decision of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights in Lautsi v. Italy*". American Society of International law. Publicerad 12 maj 2011. Hämtad den 18 november 2015.

Tillgänglig via: <https://www.asil.org/>

Ortiz Fraile, María: *The Islamic Headscarf: Does Context Matter?*. InDret revista para el análisis del derecho, 2008. Publicerad juli 2008. Hämtad den 20 november 2015 från: http://www.indret.com/pdf/547_en.pdf

Skatteverkets rättsliga vägledning: *Övriga trossamfund*, 2015. Hämtad den 30 december 2015.

Tillgänglig via: <http://www4.skatteverket.se/rattsligvagledning>

Skolverkets juridiska vägledning: *Skolan och kyrkan. Mer om... Skol- och förskoleverksamhet i kyrkan eller annan religiös lokal*. Granskad 2012.

Hämtad den 2 november 2015.

Tillgänglig via: <http://www.skolverket.se/>

Svenska kyrkan: *Svenska kyrkans medlemsutveckling år 1972-2014*.

Hämtad den 3 januari 2016.

Tillgänglig via: <https://www.svenskakyrkan.se/>

Sveriges domstolar: *Europadomstolen för mänskliga rättigheter*. Publicerad

17 februari 2014. Hämtad den 1 januari 2016.

Tillgänglig via: <http://www.domstol.se/>

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen

Campbell and Cosans v. the United Kingdom, no. 7743/76, 7511/76, 25 februari 1982, ECHR 42-B.

Dahlab v. Switzerland, no. 42393/98, 15 februari 2001, ECHR 2001-V.

Handyside v. the United Kingdom, no. 5493/72, 7 december 1976, ECHR 24-A.

Hasan and Eylem Zengin v. Turkey, no. 1448/04, 9 oktober 2007, ej publicerat.

Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, no. 5095/71, 5920/72, 5926/72, 7 december 1976, ECHR 23-A.

Kokkinakis v. Greece, no.14307/88, 25 maj 1993, ECHR 260-A.

Lautsi and others v. Italy, no. 30814/06, 18 mars 2011, ECHR 2011-III.

Sunday Times v. the United Kingdom, no. 6538/74, 26 april 1979, ECHR 28-B.